

Az 1870-es évek Budapestje is jó példa arra, hogy egy város képzete, karaktere csak rövid fejlődési szakokban állandó, változásai, növekedése meg-megújítják képét. Más volt a reformkor embere számára Budapest, más a század második felében, és más a századforduló idején élő emberek szemében.

Nem kivételek ez alól a belvárosi történeti értékű városrészek sem.

Az épületünk, amelyről itt beszámolunk, a mai Pesti Barnabás utca 4. sz. háza. Száz évvel ezelőtt, 1875-ben építették az akkori IV. ker., Városház tér 3/9. sz. telekre.

Érdekessége és aktualitása, amiért e lapokon az érdeklődést rá kívánjuk irányítani — a jellegzetes évfordulón kívül —, a korai, ma már ritkaságszámba menő vasszerkezetű udvari lefedése, amely a földszinti raktárhoz csatlakozott, valamint megtartási lehetőségei a belvárosi rekonstrukcióval kapcsolatosan.

Ez a településrész egyébként is jelentős átalakuláson ment keresztül. Granasztói Pál így ír erről „A Belváros egykor és ma” című cikkében: „Még egy ilyen nagyobb átépítés volt: a Galamb utca mentén lebontották az ott álló, részben a Petőfi térre is nyíló régi házakat. A korábban Christ nevű, ma Százéves vendéglő barokk épületét, az egykori pesti barokk paloták utolsó maradványait alig lehetett megmenteni. Az utca igényesen kiépült keleti oldalával szemben szintén igényesen és egységesen alakították ki a görög-keleti templomot övező épülettömböt, a földszinten üzlethelyiségeknek szánt, nyitott udvarral.”

Persze ezek már jó 40 évvel későbbi átépítések voltak, épületünk ekkor már állott, illetőleg udvari traktusai nőttek meg emeletráépítéssel.

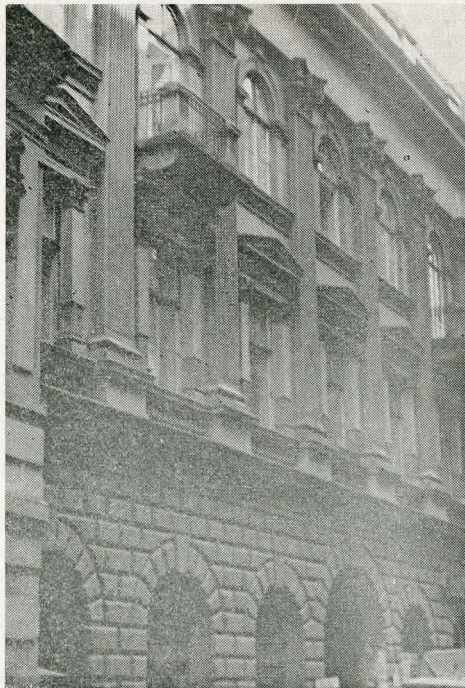
Tömöry Jenő és neje, az ingatlan egykori tulajdonosai a Fővárosi Levéltárban található iratok tanúsága szerint 1874. március 18-án fordultak a tanácshoz építési engedélyért.¹ Ebből tudjuk, hogy egy korábbi „öreg ház” elbontásával kerülhetett sor az építkezésre.

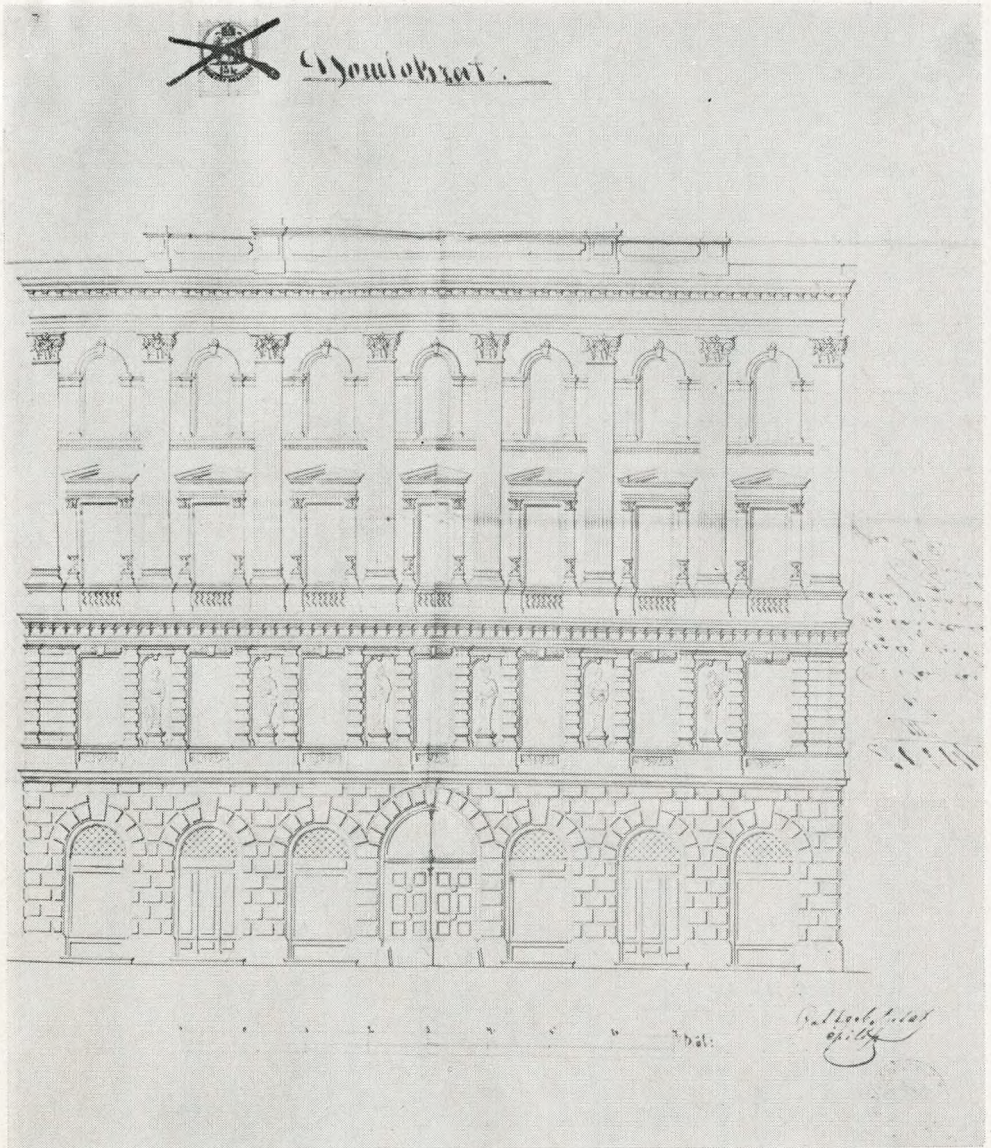
Ekkor nyújtották be az épület terveit is. A Fővárosi Tanács Tervtárában levő tervek

készítője az aláírás, valamint az ügyiratok szerint Gottgeb Antal építőmester volt². Noha az építési engedélyt ezt követően rövidesen kiadták, az építkezés 1875. május 1. előtt nem indult meg.

Itt kell megemlítenünk, hogy a Fővárosi Közmunkák Tanácsa és a Középítési Bizottmány javaslata képezte az építési engedély kiadásának előfeltételét. A Podmaniczky Frigyes alelnök aláírásával kiadott vélemény az engedélyt kiadhatónak találta. Felhívta azonban a figyelmet arra, hogy a lépcső „kivitele és lényege” a tervekben nem ítéhető meg.³ Az építési engedély kikötötte, hogy az összes falak téglából készüljenek, középfalban pin-

1. A mai homlokzat

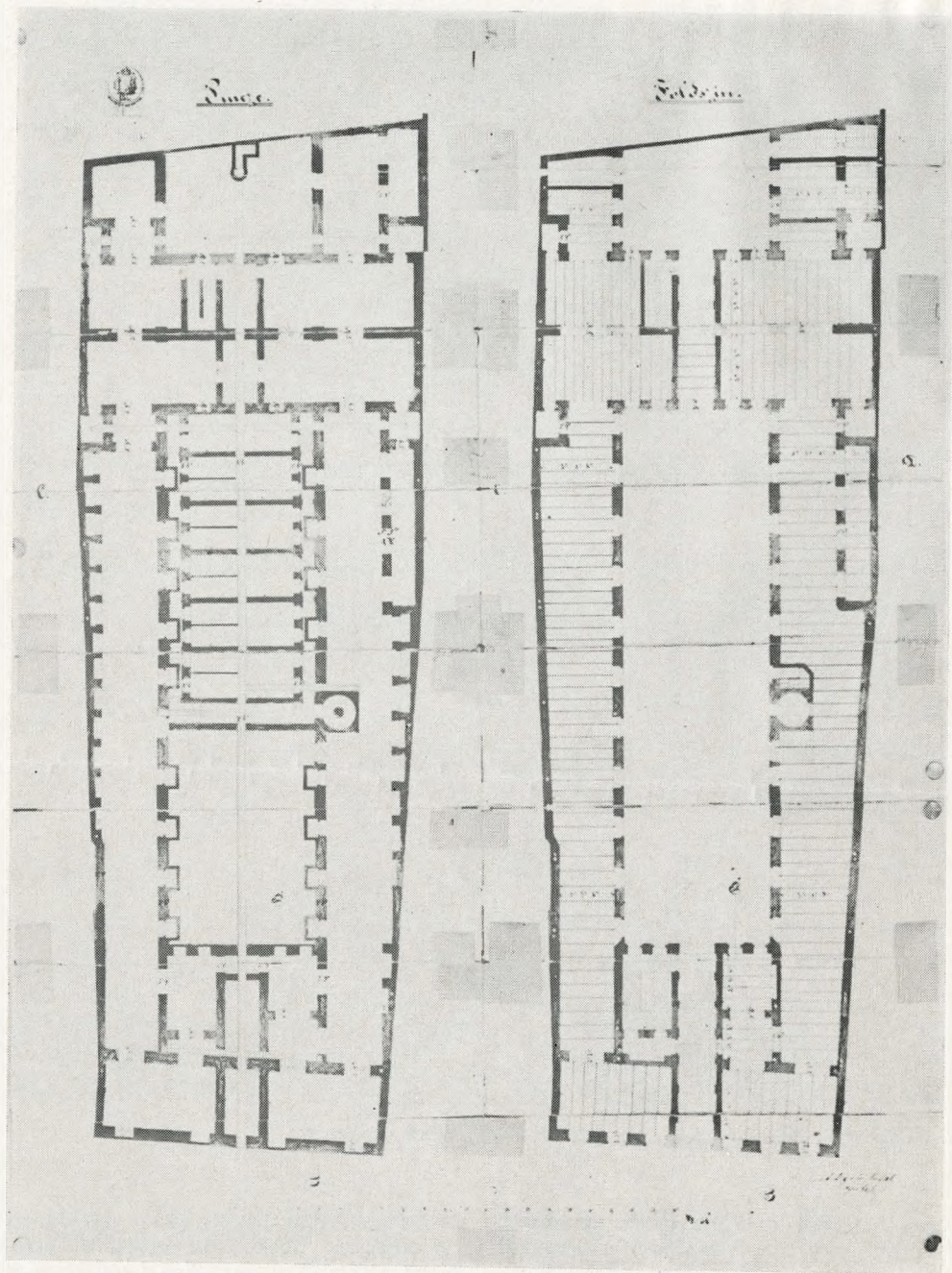
2. Budapest V., Pesti Barnabás u. 4. ház főhomlokzatának rajza

cében 6 lábnál szélesebb nyílás ne legyen. Az udvari vasszerkezet és lépcső részletrajzait pótlólag be kell nyújtani.⁴ Ezek, a tervtári példányok keltezése, valamint Gottgeb Antal jóváhagyásért történő folyamodványa szerint⁵ csak 1875 augusztusában készültek el.

Az építkezés megkezdése az építési engedélyek kiadásához képest azonban mégsem e

mozzanatok miatt késett, hanem azért, mert városrendezési okokból az eredetnél keskenyebb telekre az új szabályozási vonal szerint kellett volna építkezniük.

Többszöri fellebbezés során, amelyeket rendre elutasítottak, végül egy 1874. december 21-i keltű levélben a tulajdonos közli a tanáccsal, hogy felépíti az előírt szabályozási

3. Pince és földszinti alaprajz

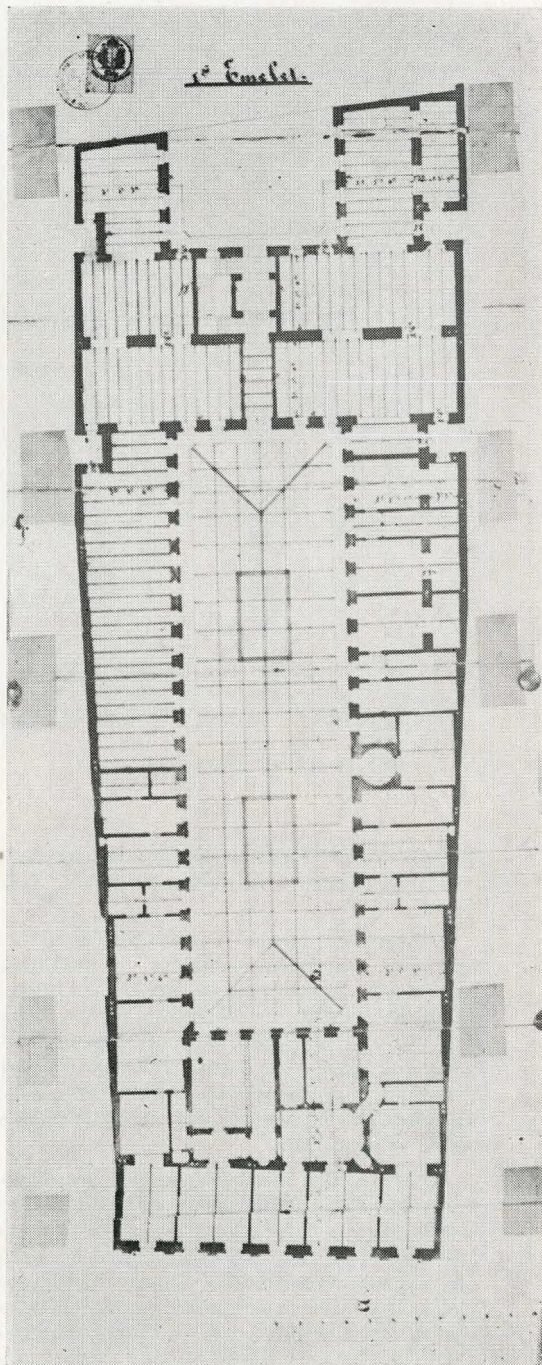
4. A lefedett udvar

vonaltól a házat, de csak 2 emelettel, a korábban tervezett 3 emelet helyett.⁶ 1876. augusztus 31-i kelettel adták ki a lakhatási engedélyt azzal, hogy az épület azonnal használatba vehető.⁷ Ekkor még bizonyos hiányosságok állnak fenn (pl. a vasszerkezet szerelésének befejezése), amelyek azonban rövidesen elkészülnek. Ekkor — noha a terv és a valóság között némi ellentmondás mutatkozik — az épületnek a Pesti Barnabás utca felé eső része 2 emeletes.

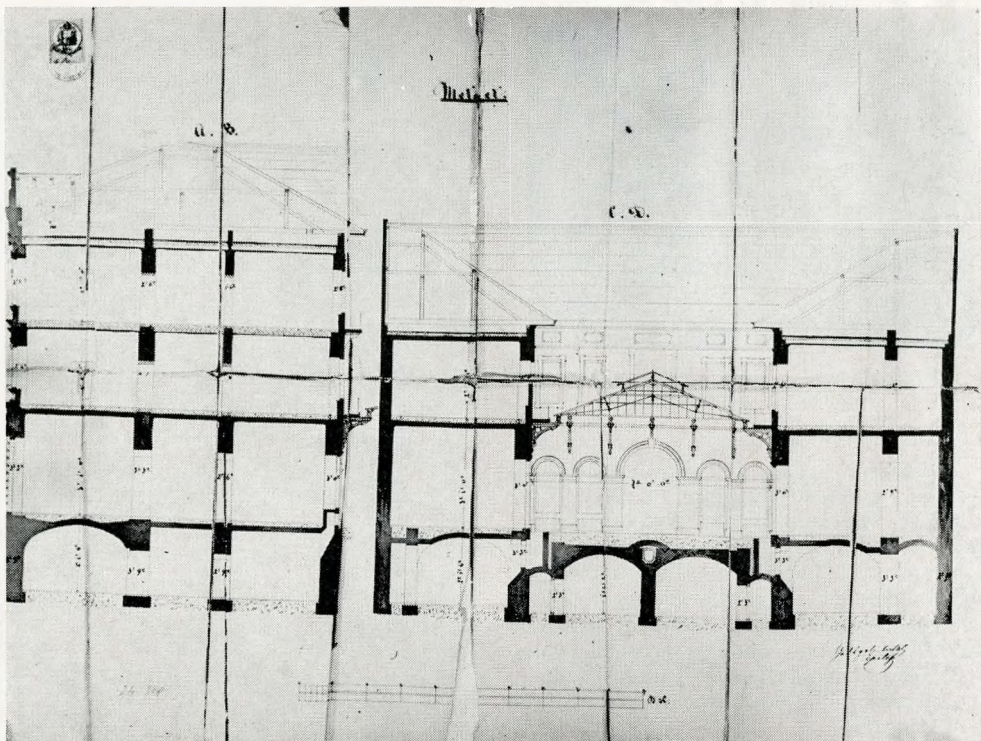
1909-ben a keltezett tervrajzok szerint özv. Tömöry Károlyné ad be emeletráépítési terveket.⁸ Ennek során kerül az udvari és a Régiposta utcai traktusra még 2 szint. Ily módon most 2 és 3 emeletes alakult az épület. Ezután a kisebb belső átalakításon kívül még egy módosítás történt; 1935-ben Radó Sándor építész és vállalkozó tervez a Pesti Barnabás utcai homlokzat második emeletére 2 erkélyt, amelyek el is készültek.

Ezidőtájt a földszinti raktár-tereket a Schopper-féle vaskereskedő cég bérelte (je-

5. Az üvegtető kívülről

6. I. emeleti alaprajz

7. Az udvar lefedésének keresztmetszete

lenleg a Vasért Vállalat raktárai vannak benne), innen származik népszerű neve: Vasudvar.

A beépítés a telket — amelynek alakja szabálytalan, elnyújtott téglalap — keretesen fogja körül, 2 traktussal az utcai, 1 traktussal az udvari részeken. Eredetileg a mai Régiposta utca felé lezárt volt, itt még egy kis udvar helyezkedett el kúttal. Jelenleg ez a kút megszűnt, s az épület egy cour d'honneurrel csatlakozik a Régiposta utcához, és teljes egészében alapincézett.

Földszintjének mindegyik helyisége eredetileg is raktárok céljaira épült, valamint az első emelet egy része is. Lakásai alaprajzilag meglehetősen igénytelenek, helyiségek egyszerű egymás mellé sorolásából állnak. Külön árnyékszék csak a főhomlokzati reprezentatívabb lakásokban vannak. A lakhatósági engedélyben kiköti a hatóság, hogy ezeket „víz-zárás készülékkel (water closet)” kell ellátni.

Az udvari lakásokat 2 szinten elhelyezett függőfolyosóval lehet megközelíteni. Pincéje

boltozott, egyéb földemei poroszsüveg-szerkezetűek.

Pesti Barnabás utcai homlokzata tulajdonképpen az, amelyik architektúráként értékelhető.

A tervrajz még az eredeti koncepció szerinti 3 emeletes megoldást mutatja. Itt a kváderosztásos, íves ajtó és kirakati nyílásokkal ellátott földszint felett rusztikás, ablakos és szobafülkés első emelet következett. A felső két szintet korintuszi pillérrend fogja össze, edikulás keretezésű négyszög, illetőleg a 4-ik szinten íves záródású ablakokkal. A homlokzatot határozott, 3 részes párkány és attika zárja. A megépült változatnál ehhez képest a különbség csak annyi, hogy az első emeleti szoborfülkés sáv hiányzik. Az udvart az első szinten lefedő vasszerkezete érdekes módon a függőfolyosót is tartó öntöttvas konzolokra támaszkodik. Érdekessége építésének, hogy egyes rajzait (pl. részletek, csomóponti megoldások) csak jóval a lakhatási engedély kiadása után 1875. szeptember 22-én hagyta jóvá a Tanács.

A terven levő pecsét szerint (Eisengiesserei Anton Oetl, Pest) készítője Oetl Antal üzeme volt.

Ezidőtájt az olyan épületszerkezeteket is előállító gépgyár, mint az Oetl, több is volt, nagyobb kapacitású is.

Ilyen volt pl. a Schlick gyár is, amely jelentős nagy munkákat készített, mint az Országház, Bazilika, Operaház kupolaszerkezetei, az 1885-ös budapesti kiállítás iparcarnoka, a Dimitrov téri vásárcsarnok.

Az Oetl gyár, a mai Élelmiszeripari Berendezés és Gépgyártó Vállalat 1857-ben már működött, és tűzbiztos pénzszekrények gyártására kapott szabadalmat.

1872-ben költözött át a mai Állatorvosi Főiskola Bethlen téri telkére.

Ezidőtájt több jelentős munkája közül a Váci utcai Steindl Imre által tervezett új városháza öntöttvas lépcsőházát és a székesfehérvári 1879-es kiállítás öntöttvas pavilonját említenék. Ez utóbbi ma is megtalálható, mint műemlék jellegű objektum a fehérvári Dózsa György téren.

Az üzem nemcsak épületszerkezeti anyagot, hanem vaskerítéseket, lámpaoszlopokat, kerékvetőket, virágédényeket hirdetett és gyártott. Az ide készült udvari üvegtető, mint erre már utaltunk, a függőfolyosó öntöttvas-konzoljain nyugszik.

A konzolok szélén öntöttvas saru biztosítja a fedélszék elemeinek felfekvését. Maga a szerkezet Polonceau rendszerű. (A metszetrajzon látható ábrázolása nem helyes.) Tetősíkján két kiemelkedő szellőzőnyílás található.

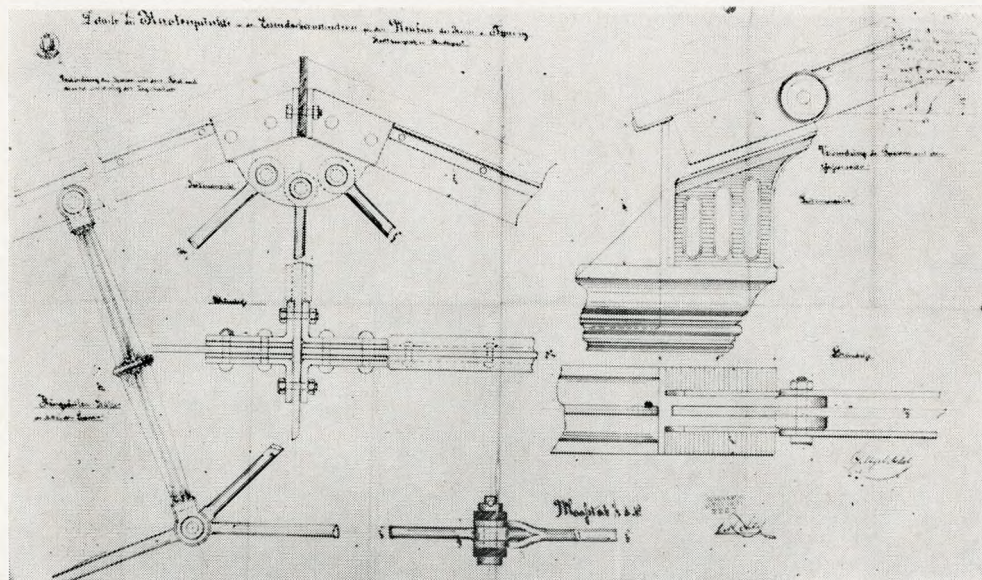
Az udvar földszinti architektúrája íves záradékú ajtók és ablakok ritmikus sorából áll, amelyek a terven látható keretezése ma már hiányzik. Mindenesetre a fényképen reprodukált állapota ellenére is érezhető, hogy egységes, sajátosan korhoz és ízléshez belseivel van dolgunk, amelyek valamilyen formában és funkcióval fenn kellene maradni.

Ezen túlmenően utalnunk kell itt arra az építéztörténeti—műemléki szerepre is, amelyek a szerkezetek betölteneik azáltal, hogy ősei, előképei a műi építészet egyik legjelentősebb szerkezeti vívmányának, a könnyűszerkezetes építésnek. Igaz ugyan, hogy a mai szönyegszerű térrácsszerkezetek nem nagyon hasonlítanak már e nehezebb rácsostartókhoz sem formában, sem súlyban és flexibilitásban, családfájuk mégis innen vezethető le.

E rövid ismertetés itt kapcsolódna városrendezési és műemléki szempontokhoz.

Tudjuk, hogy most van soron a Belváros e részének, a Váci utcának és környékének rekonstrukciója. Noha e városrészben szép

8. Az udvari üvegtető vasszerkezetének részletrajzai

számmal találunk értékes és védett épületeket, sőt e ház mellett is egyikét a legjelentősebbeknek — azt is meg kell mondanunk, hogy szép udvari üvegtetős terén kívül sok karakteres vonást nem látunk benne —, mégis éppen e sajátos építészeti téralkotás miatt lenne szükséges beépítése a rekonstrukció elgondolásaiba.

Bizonyára meg lehetne ennek találni a megfelelő funkciót ezen a helyen, hiszen a lehetőségek száma nem csekély.

Ez azonban már túlmutat e tanulmány kezeitén.

Császár László

1. Fővárosi Levéltár 19 456/1621 874. sz. ügyirat.
2. Fővárosi Levéltár 81 050/5165 1874. sz. ügyirat.
3. Fővárosi Levéltár 30 514/2330 874. sz. ügyirat.
4. Fővárosi Levéltár 30 514/III. 874. sz. ügyirat.
5. Fővárosi Levéltár 29 034 875. sz. ügyirat.
6. Fővárosi Levéltár ld. 2. sz. jegyzet.
7. Fővárosi Levéltár 27 624/2222. II. július 26. 876.
8. Fővárosi Levéltár 4910/909 III.

AZ ICOMOS, A MŰEMLEKEK ÉS TÖRTÉNETI EGYÜTTESEK
NEMZETKÖZI TANÁCSA ÉS AZ EUROPA NOSTRA SZERVEZET
1975-ÖT AZ ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG EUROPA ÉVÉNEK NYILVÁNÍTOTTA
